

Csizmazia Sándor

A gyengét fizessük?

Akár tanítóként, akár pedig iskolaigazgatóként nézem, nehezen tudom elképzelni működés közben azt a programplaci mechanizmust, amelyet Horváth Attila vázolt fel *A fejlesztés piaca és a piac fejlesztése* című írásában. (Új Pedagógiai Szemle, 1994. 9. sz. 26-34. o.)

Emlékeztetőként nézzük Horváth Attila koncepcióját!

1. Léteznek jól dolgozó iskolák, és léteznek rosszul dolgozó iskolák.
2. Pénzhez kell juttatni az iskolákat.

a) A rosszul dolgozó iskolákat központi keretből kell finanszírozni, s ki kell kötni, hogy ezt a pénzt csak fejlesztési produktumok és szakértők vásárlására költethetik.

b) A jól dolgozó iskolákat nem kell pénzhez juttatni, ugyanis ők, ha pénzt akarnak, akkor fejlesszenek, és a fejlesztési produktumukkal jelenjenek meg eladóként a piacon. Tehát a rossz iskoláknak juttatott pénz végül a jó iskolákhoz kerül. Az így szerzett pénzt a fejlesztő iskolák arra költethetik, amire akarják.

3. A rossz iskolák több módon is részesülhetnek a kívülről jött pénzekből:

- a) tanulólétszám alapján egységesen;
- b) pedagóguslétszám alapján egységesen;
- c) iskolai teljesítmény alapján;
- d) földrajzi helyzet (hátrányos helyzet) alapján;
- e) igények alapján;
- f) licitálással.

4. Ebben a rendszerben a fejlesztés értékeléséhez nincs szükség kuratóriumokra, szakértők részvételére, „... a fejlesztés akkor sikeres, ha a befektetett szellemi és anyagi tőke megtérül, és hasznot kezd termelni ott és azoknak, akik befektették”.

A szerző természetesen érvekkel támasztja alá elképzelésének helyességét. Én most arra vállalkozom, hogy az ellenkezőjét, e működés képtelenségét bizonyítsam.

Nézzük először a jó és a gyenge iskola problémakört! Természetesen én is elismerem, hogy egyaránt léteznek jól, jobban működő és gyengébb teljesítményt nyújtó iskolák. A probléma csak az, hogy ki ítélkezik az iskolák felett, ki minősíti az iskolákat jónak vagy gyengének. A szerző állásfoglalja e tekintetben félreérthetetlen: maga a konkrét iskola önmagát. Na már most, ez fából vaskarika, mert ahogy én ismerem az iskolákat és a pedagógusokat, mégoly magas összeg reményében sem fogják magukról kiállítani a gyengébb bizonyítványt. Na nem taktikai megfontolások alapján, hanem azért nem, mert nem is tudatosul bennük az, hogy ők a gyengék. Arról nem is beszélve, hogy majd mindegyik iskoláról a közvéleménynek is van véleménye, de ez a vélemény csak igen ritkán esik egybe a valóságos helyzettel.

És ezzel újabb kérdésekhez érkeztünk: mit jelent az, hogy gyenge iskola vagy jó iskola? Mihez viszonyítva? Léteznek-e olyan mutatók, amelyek alapján ezt a két minősítést rá lehetne aggatni az iskolákra? Úgy gondolom, hogy léteznek ilyen mutatók.

A jó iskola kritériumai között kétségtelenül szerepelnie kell annak, hogy az adott iskolában folyik-e fejlesztő tevékenység, de az a mutató – bármennyire fontos is – csupán egy a sok közül. Meg lehet és meg kell vizsgálni még azt is, hogy milyen a tanulók teljesítménye (tudása, képességei, viszonyulásai), az iskolát milyen magatartás- és környezetkultúra jellemzi, megoldott-e az iskolában a humanizált, komfortélménnyel kapcsolatos szükségletkielégítés, mit tesz az iskola a tehetséges és a lemaradó tanulók érdekében, mennyi és milyen szabadon választható programot kínál a tanulói számára, s végül az sem mellékes, hogy a szülők mennyire elégedettek az iskolával.

E felsorolással azt kívántam érzékeltetni, hogy nem mehetünk bele abba a zsákutcába, hogy egy iskola minőségéről csak egyetlen szempont alapján nyilatkozzon bárki, akár maga az iskola. Mindet vizsgálat tárgyává kell tenni. Azt pedig illúzióknak tartom, hogy ezt a széles körű vizsgálatot a testületek elvégezzék, s végül arra a következtetésre jussanak, hogy az ő iskolájuk rossz iskola. Az elmondottakon kívül már csupán azért is illúzió ez, mert az az iskola, amelyik ezt az önvizsgálatot elvégzi, már *nem is olyan rossz iskola*, amelyik pedig valóban rossz, az nem végzi el, részben kompetenciahiány miatt, részben pedig a felelősségrevonástól való félelme miatt.

Másodszor: a koncepcióból nem derül ki, hogy a szerző a „fejlesztési produktumokon” mit is ért valójában: *pedagógiai programot, tantervet, tantervrészleteket, taneszközöket, módszereket, ötleteket* stb. Aztán az sem tisztázott, hogy mit jelentenek a *fejlesztés, az adaptáció, az innováció* kifejezések. A dolgozat egészéből számomra az derül ki, hogy a szerző úgy gondolja, ennek a kérdésnek nincs is jelentősége. Óriási tévedés (vagy tudatos csúsztatás?).

Hazánkban jelenleg a fejlesztett „termék” (pedagógiai program, tanterv, taneszköz stb.) három módon jön létre:

- Magyarországi kutatás eredményeképpen (például *Zsolnai-, Gáspár-, Bánréti-program* stb.).
- Külföldi kutatás eredményeképpen létrehozott „termék” magyarországi honosítása (például *Waldorf-pedagógia, Freinet-pedagógia*).
- Egyes iskolák vagy személyek helyi, egyedi „termékei”-ként.

Az első két módozat több évtizedes kutatást feltételez, ezért aztán ezt a fajta „fejlesztő tevékenységet” nehezen tudom elképzelni számottevő létszámú iskolában. (Számomra teljesen érthetetlen, hogy *Horváth Attila* e két változatot nem építette be a koncepciójába. Sőt, a pedagógiai kutatást összemosta annak egyik módszerével, a kísérlettel, amit viszont kifejezetten haszontalan, értéktelen dologként, csupán egy eleve eldöntött kérdés, elgondolás önigazoló mechanizmusaként festett le.) Abban a néhány iskolában, ahol a fenti két módon történik a „termék” létrehozása, a munkát rendszerint pedagógiai kutató irányítja, és az iskola – bizonyos értelemben – egyúttal kutatóintézeti szerepet is ellát.

Bármelyik módozat alapján létrejött „terméket” szeretné is az iskola megszerezni, ez a megszerzés soha nem a *vásárlás* szóval írható le leginkább, hanem a *választás, az ajándék, a lehetőség* kifejezéssel. Maguk az objektívalódott termékek (a programleírás, a tankönyvek, a módszerek leírásai stb.) persze pénzbe kerülnek, akárcsak egy krimi vagy egy útleírás vagy bármilyen koncepcióra épülő, bármilyen szándékkal létrehozott, bármilyen műfajú egyéb pedagógiai tárgyú termék. (Ez mindig is így volt, legfeljebb nem volt miből választani.)

Úgy látom tehát, hogy nem az a legégetőbb kérdés, hogy miből vásároljon az iskola árut, hisz arra mindenhol van valamennyi pénz. (Kétségtelen, hogy egyre

kevesebb.) A kulcsfontosságú kérdés az, hogy *kitől* akar vásárolni, *mit* akar vásárolni, a megvásárolt árunak *milyen a minősége*, illetve az, hogy *mit fog vele kezdeni*.

Ahhoz, hogy egy testület egy másik testülettől taneszközöket, módszereket, ötleteket „vegyen”, mindenekelőtt legalább három dolgot kell nagyon komolyan végiggondolnia:

1. Milyen pedagógiai programot kíván az iskolájában megvalósítani? Ha ezt eldöntötte, akkor nem tehet mást: meg kell keresnie a pedagógiai programokat felkínáló piacot. Mint ahogy azt már leírtam, ez a piac csak a legtrikább esetben található a szomszéd iskolában, s most hozzáteszem, az egész országban kevés van belőle.

2. Ezek után hosszú *tanulásra* kell berendezkednie, és ezzel párhuzamosan hozzá kell fognia az *adaptáló* munkához is.

3. Be kell állítódnia arra is, hogy az adaptálás során a *fejlesztő tevékenységére* is szükség lesz, hisz az adaptálás alig képzelhető el fejlesztés (feladatsorok, tankönyvek stb. készítése) nélkül. Ezért aztán az úgymond jó iskolák számára alig jelentenek igazi piacot, legfeljebb a hasonló pedagógiai program szerint dolgozó és az adaptálást már régebb óta sikeresen végző iskolák jöhetnek szóba, azok is elsősorban az innovációs tevékenységükkel, nem pedig úgy, mint eladók.

Persze a vevőnek a „csinálnunk kell valamit, gyerekek” felkiáltással is meg lehet jelenni a piacon, s lehet venni innen tankönyvet, onnan tantervet, amonnan ötletet, mindezt össze lehet zagyválni, s ki lehet hirdetni önmagunkról, hogy náluk minden van (egyik osztályban Tolnainé, a másikban Romankovics, a harmadikban X, a negyedikben Y, folytatnak az iskolában termelést, a gyerekek találkoznak az erdeiiskola-mozgalommal is, foglalkoznak az iskolában drámapedagógiával, van itt egy kis ez, meg egy kis az), tehát mostantól kezdve *ők jó iskolának* minősülnek. Ezt a fajta iskolát nevezte egyszer *Trencsényi László* az éléskamrába beaggatott húsáruk kusza halmazának mintájára találóan *sonkaiskolának*. Minden van itt, de semminek sincs köze egymáshoz, a „jó egész” sehogy sem akar összeállni.

Harmadszor: most egy pillanatra felejtjük el az eddig kifejtett aggályokat, s tegyünk egy gondolkísérletet. Tétélezzük fel, hogy a gyenge iskolák öndiagnózist készítenek, ennek eredményeként gyengének minősítik önmagukat, vásárolnak a jó iskoláktól (esetleg máshonnan is), tétélezzük fel azt is, hogy a piacon jó árukat (minőségileg garantáltakat) kínálnak megvételre! Tekintsünk el attól is, hogy a termékek műfajisága tisztázatlan! Csupán arra koncentráljunk, hogy *mi történik akkor, ha egy termék bekerül a rossz iskolába!*

Azt hiszem, eléggé nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az égvilágon *semmi sem történik*. Hisz a rossz iskola az esetek túlnyomó részében nem(csak) attól rossz iskola, mert nem rendelkezik jó minőségű termékkel, hanem attól is, mert az ott dolgozó pedagógusok kompetenciahiányban szenvednek, ezért aztán magától értetődik, hogy nem rendelkeznek jó minőségű termékkel sem. Ide érkezik a jó termék. És megkezdődik az adaptáció, ha megkezdődik. Na, de kérem! Felkészületlen emberekkel! A termék szükségképpen módosulna, torzulna, nem hozná azt az eredményt, amit az eladó – mondjuk joggal – előzetesen garantált.

Mindez milyen következményekkel járna? Több lehetőség is számba vehető:

1. Semmilyenel, ugyanis sem az eladó, sem pedig a vásárló nem érdekelt a pedagógiai értelemben vett minőségi megújulásban, csupán az áru és a pénz mozgásában.

2. A vevő nem önmagát hibáztatná, hanem a terméket, és új eladó után nézne, miközben a számára központilag kiutalt pénz szépen köddé válna.

3. A vevő külső szakértőt alkalmazna, aki irányítaná (jó pénzért, de hát az lenne a koncepció értelme) az adaptáló tevékenységet, s mivel legitimált hatalommal nem rendelkezne, s a felelőssége is minimális lenne, egy idő után feladná a testülettel vívott harcot (és a pénzt), és odébb állna, az iskola pedig új eladó és szakértő után nézne, miközben a számára központilag kiutalt pénz szépen köddé válna.

4. Természetesen bekövetkezne a *Horváth Attila* által is leírt eset, miszerint a vevő és az eladó paktumot kötne egymással.

Negyedszer: és végül vizsgáljuk meg a dolgozatnak az utolsó bekezdését is! Eszerint: „... a fejlesztés akkor sikeres, ha a befektetett szellemi és anyagi tőke megtérül, és hasznot kezd termelni ott és azoknak, akik befektették.”

A koncepció értelmében szellemi és anyagi tőkét az eladó fektet be. A vevő nem fektet be semmit, hisz számára a pénzt az állam, a szellemi tőkét pedig az eladó adja. A megtérülés és a haszon is az eladót érinti. Ez az érdekeltég pedig kifejezetten anyagi természetű. A pedagógiai értelemben vett haszonnól nem esik szó. Egészen biztosan kimondható, hogy az anyagi haszon nem szükségképpen jár együtt a pedagógiai értelemben vett haszonnal. Sajnos, ez fordítva is igaz: a rossz termék, a silány termék gyakran anyagi haszonnal kecsegtet.

Vessünk egy pillantást a magyar tankönyvpiaci gyakorlatra! Jó néhány kiadó jelent meg a piacon az utóbbi években, és jó néhány kiadó mögött meghúzódó személy meg is gazdagodott, miközben az iskolák minősége egy jöttányit sem javult. Ugyanis a termékek (tankönyvek) piacra dobása kizárólag anyagi természetű vállalkozás volt. (Persze elismerem, hogy ellenpéldát is találunk néhányat.)

Tehát egyszerűen nem igaz az az állítás, miszerint a fejlesztés eredményességét kizárólag a megtérülés és az anyagi haszon meglétével lehetne jellemezni. A fejlesztésnek elsősorban a gyengébben működő iskolákban kell hasznot hoznia a gyerekek javára. Ez a haszon pedig távolról sem anyagi természetű. Ezt a hasznot azonban *Horváth Attila* elgondolása nem hogy garantálná, még csak meg sem említi. Ezért aztán úgy gondolom, hogy mégis csak célszerű lenne ezt a kanyargós, buktatókkal teli utat lerövidíteni, és igenis a jól működő, a minőségi, a versenyképes iskolákat támogatni kiemelten. Az alulteljesítő iskolákkal kapcsolatban pedig végre fel kellene vetni a *felelősség*, esetleg a *pedagógiai műhiba* kérdését.

...De ez már egy újabb történet!